

AFIXOIDAREA – SUBDIVIZIUNE A COMPUNERII ÎN MECANISMUL DE FORMARE A CUVINTELOR

Larisa LUPU, Eugenia MINCU

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”

The formation of the words by means of the affixoids (the scholarly elements of the Greek-Latin origin) is called affixoidation of the word-composition.

The regularity, repetition, productivity and the inter- and intradisciplinary variability etc. generate the semantic flexibility of the words.

The intralinguistic influence requires the presence of the compatibility concerning the phonetic variants, the meaning, community, origin, the functional compatibility of the affixoids and their availability to form new words.

Procesul de creație a unităților lexicale prin intermediul afixoidelor (elemente de compunere provenite din unități autosemantice, cu preponderență de origine greco-latină, care dețin o poziție intermediară între cuvânt și afix; statut ce permite beneficierea de caracteristici nominative și structurale) se numește afixoidare, un subprocedeu al compunerii propriu-zise care se opune derivației.

În procesul de transformare a rădăcinii în afixoid, lingviștii delimitează două aspecte:

- identificarea forței motrice care generează această modificare de statut;
- circumstanțele care facilitează această producere.

Pentru început, propunem câteva definiții ale afixoidelor:

În definiția lui N.Șanski [1, p.93], afixoidul este afixoid numai atunci și până în momentul în care se utilizează și ca rădăcină sau morfem de bază, și ca afix.

Iorgu Iordan definea afixoidul drept „elemente formative provenind din alte cuvinte decât prepozițiile sau adverbele [2, p.190]. S-a dovedit totuși că unele afixoide, la origine greco-latine, pot fi verbe: *cvasi-* < lat. *quasi*, „aproape”, *cvasitotalitate*; sau chiar prepoziții: *pro-* < lat. gr. *pro*, „pentru”, *proInfo*, *ProDidactica* etc. Afixoidul este element formativ, provenind din teme care, în limbile de origine (greacă sau latină), aveau sens în sine: teme nominale, pronomiale, verbale [3, p.183].

Afixoidul, în definiția lui Gr.Cincilei, este un element al compunerii care, în virtutea sporirii activității derivaționale, pierde unele trăsături caracteristice rădăcinii, dobândind particularitatea specifică prefixoidului [4, p.9]. Iar afixoidarea este considerată o verigă între compunerea morfologică și derivarea afixală [4, p.110].

Gr.Cincilei definește afixoidul drept „o rădăcină sau un radixoid, care se caracterizează printr-o regularitate de formare a cuvintelor.” (*Nota autorului*: unii lingviști încearcă o definire a afixoidelor ignorând esența principală a acestora. Astfel, în *Dicționarul de termeni lingvistici* Gh. Constantinescu Dobridor [5, p.18] consideră afixoidul un „element de compunere tematică; pseudoafix, ca *ante-* în *antemergător*, *extra-* în *extrașcolar* etc.” În exemplele propuse de autor: *ante-* („anterior” < lat. *ante*) și *extra-* („(în) afară (de), superior” < gr. *extra*) sunt prefixe: la origini – verbe, iar cuvintele *antemergător* și *extrașcolar* sunt derivate prin prefixare.

Lingvistul Gr.Cincilei evidențiază **fenomenul de regularitate** care neutralizează opoziția rădăcină ↔ afix, făcând posibilă interpenetrarea lor. Prin regularitate se subînțelege proprietatea unui sistem sau a unui fenomen de a respecta o regulă. Gr.Cincilei delimitează câteva niveluri de regularitate:

1. regularitate la nivel de formare a cuvântului – capacitatea de a se reproduce prin analogie;
2. regularitate la nivel gramatical – temele greco-latine categorisesc exocentric (în special, sufixoidul);
3. regularitate la nivelul includerilor semantice – prezența formelor omonimice;
4. regularitate la nivelul motivației.

O altă particularitate a compuselor limbii literare actuale este **repetabilitatea** constituentului secund care, cu timpul, achiziționează valoare calitativă [3, p.160]. Deoarece este dificil a explica fenomenul afixoidării în baza internaționalismelor, lingviștii au încercat să explice fenomene analogice în limba română. Astfel, Fl.Dimitrescu, distingând nouă clase de distribuție: tip *factor-cheie* (23 de membri); rol-*școală* (11 membri);

spectacol-document (8 membri) etc., demonstrează situații în care procesul de transformare este în germene: „substantivele frecvent folosite își pierd semnificația inițială, devenind simple morfeme” [3, p.188].

V.Grigroriev arată că „dacă primul sau al doilea element al unui compus capătă în limbă posibilitatea de a se reproduce prin analogie și devine **productiv**, el adoptă însușirea necesară unui afix productiv [6, p.39-41]. Productivitatea nu s-a dovedit a fi decisivă, însă, în procesul de afixoidare, existând afixoide cu o productivitate redusă: *drio-* < gr. *dryos*, „stejar” – *driofil* (botanică), *driopitec* (biologie); cu ajutorul prefixoidului *drio-* s-au format doar două cuvinte.

Printre forțele motrice care generează acest fenomen, lingviștii evidențiază: regularitatea, repetabilitatea, productivitatea.

În prezenta lucrare, completăm acest șir, arătând că și fenomenul de **variabilitate** semantică, conform domeniului diferit de activitate, în care sunt utilizate afixoidele, suscită aceste metamorfoze de statut.

Utilizarea strict intradisciplinară din cadrul unui singur domeniu de activitate conservă parțial sau total conceptul-invariantă, asigurându-i semnificație singulară. E cazul unităților lingvistice de tipul *-algie*, *-ectomie* etc., utilizabile doar în medicină și care actualmente pretind spre o lexicalizare. În funcție de complexitatea domeniului de activitate, variabilitatea interdisciplinară poate impune și modificări de nuanță a conceptului-invariantă. Este cazul prefixoidului *angio-* (< gr. *angeon*, „vas”) care, fiind utilizat doar în medicină, dar achiziționat de diferite discipline medicale, suportă anumite modificări de sens: a) **anatomie** – „vas anatomic”: *angiogenie*; b) **clinică** – „receptacul”, „de culoare roșie”: *angioblast*, *angiolupoid* (tuberculoză atipică).

Variabilitatea interdisciplinară însă presupune conceptualizarea afixoidului pretată la solicitările (necesitățile) semantico-noționale ale unui domeniu de activitate sau altul (în funcție de dimensiunile cu care se operează). Anume aici afixoidele își demonstrează valența de variabilitate, fiind susceptibile a lua aspecte diferite (în plan semantic).

Conform teoriei comunicării, conceptul (conținutul termenului) atașat limbii și structurii sociale evoluează, adăugând noi caracteristici. Conceptul-invariantă supus proceselor de expansiune și restrângere semantică, precum și combinarea lor prin succesiune sau alăturare simultană, este transformat în concept-variante: prefixoidul *demo-* (< gr. *demos*, „popor”): a) istorie antică, „popor de rând” – *demos*; b) științe sociale, „populație” – *demografie*; c) etnografie, „creații și tradiții populare” – *demologie*; d) medicină, „aglomerație de oameni” – *demofobie*; e) politică, „popor” – *democrat*; f) uz general, „creare de popularitate” – *demagog* etc.

După cum s-a menționat anterior, un factor determinant în procesul de afixoidare este și **influența extralingvistică** – necesitatea denominativă a limbii.

În aspect funcțional, asupra afixoidelor, în calitate de unități lexicale în afixoidare (un nou subtip de formare a cuvintelor), acționează și o serie de factori la nivelurile fonologic și morfologic:

E.Kubreakova [7, p.18] menționează doar doi (după părerea savantei, mai reprezentativi):

a) volumul și rapiditatea de extindere a categoriilor noționale; și b) cantitatea de cuvinte capabile să dețină statutul de modele tematice în formarea noilor lexeme.

Influența intralingvistică se manifestă în capacitatea de a distinge câmpul de influență și de interacțiune a afixoidelor în plan fonetic, morfologic, lexical.

De acest aspect ține și formarea variantelor unuia și aceluiași afixoid care se pretează, în special, la variații de ordin fonetic: tip: *acid(i)-/acid(o)-* > lat. *acidus*, „acru”; *cal(i)-/cal(o)-* > gr. *kallos*, „frumos”; *celcidi-/cecido-* > gr. *kekis*, *-idos*, „gală” (aici prezența variantelor fonetice poate fi explicată prin faptul că prima variantă este o formă franceză a afixoidului de origine greacă): *cecidiografie*, *cecidogen* (biologie, botanică etc.); *chemi-/chemi(o)-/chimi(o)-* – < gr. *khymos*, „suc”: *chemotaxie* (medicină), *chimosteriliză* (chimie) etc.

Compatibilitatea/incompatibilitatea afixoidelor de a forma un lexem nou în plan lexico-gramatical și în plan semantic este o caracteristică destul de importantă, dictată de o serie de factori:

1. În planul variantelor fonetice, un domeniu sau altul a acceptat o anumită variantă a afixoidelor care se pretează la formarea unor noi cuvinte.

În cazul variantelor *chemi(o)-/chemo-/chimi(o)-/chimie* < gr. *khymos*, „suc”, prima variantă este utilizabilă în terminologia tipografică: *chemigraf*, *chemigrafie*; iar variantele doi și trei sunt disponibile a fi utilizate în alte domenii de activitate, uneori formând paronime: *chemoluminiscentă/chimiluminiscentă* (botanică), *chemoterapie/chimioterapie* (medicină); *chimiotaxie/chemotaxie* (medicină) etc. De menționat că și între ultimele două variante fonetice pot fi delimitate domenii stricte de utilizare: *chemotrof*, *chemotrofite*, *chemoliză* – biochimie; *chimioprofilaxie*, *chimiatrie* – psihologie.

2. În planul variantelor de semnificație, putem discuta despre compatibilitatea semantică.

În cuvântul *chemifer* prefixoidul *chemi(o)-* a conservat sensul primar (< gr. *khymos*, „suc”) și desemnează proprietatea de a conduce seva, fiind utilizat în botanică. Substituirea lui *chimi(o)-* cu *chemo-* sau *chemi(o)-* ar pune în pericol semnificația cuvântului. Aceeași situație e valabilă și pentru *chimotripsină* – „suc gastric” (biomedicină). Și viceversa, în cuvintele *chemomorfoză*, *chemosorbție*, *chemoestezie*, *chemotrofie* (biochimie, botanică) prefixoidul *chemo-* are sensul de „chimie, de origine chimică”; semnificație dobândită prin extinderea sensului primar.

3. Compatibilitatea se realizează uneori și prin acceptabilitatea afixoidului **în plan de comunitate de origine**. Prefixoidele *hipno-* < gr. *hypnos* și *somn(o)-* < lat. *somnus* (ultimul neatestat în calitate de afixoid) au același sens „somm”, formând chiar și relații de sinonimie: medicament *somnifer* (purtător de somm) sau *hipnotic* (raportat la somm). Totuși, substituirea segmentului *somni-* din *somnifer* prin *hipno-* este inadmisibilă. Este vorba de incompatibilitate de origine: în cuvântul *somnifer* ambele elemente formative (*somnus* „somm” + *ferre* „a purta”) sunt de origine latină. Această legitate însă nu este fără excepții.

Afixoidele *adipo-* < lat., *adipis* și *lip(o)-* < gr. *lipos*, cu sens de „grăsimi”, ambele sunt disponibile pentru sufixoidul *-urie* < gr. *ouron*, „urină”, formând o relație de sinonimie: *adipozurie* = *lipurie*; și desemnează prezența de grăsimi în urină (medicină).

4. **Compatibilitatea funcțională** este capacitatea cuvântului de a se înscrie în sfera funcțională terminologică. Astfel, în terminologia medicală dicționarul propune pentru denotația unei noțiuni doi termeni: *duodenită* și *duodecadactelită*, „inflamație a mucoasei duodenului”. Primul termen este acceptat la diferite niveluri de comunicare: uzual, mass-media, terminologic, astfel existând *in vivo*; al doilea nu este acceptat în sfera funcțională, având existență doar *in vitro*.

Concluzii

1. Afixoidarea are la bază, în linii generale, modelul latino-grec, revitalizat, al compunerii. Considerăm afixoidarea un subprocedeu al compunerii.

2. Împrumutând de la afixe capacitatea de a categorisi (exocentrică, endocentrică, afixoidul își conservă semnificația care, totuși abstractizată sub influența regularității și a variabilității, face posibilă includerea semantică care, ulterior, va genera desemantizarea parțială sau completă a unității lingvistice (de aici apariția omonimiei, paronimiei etc.).

3. Variabilitățile inter- și intradisciplinare generează cameleonismul semantic care se prezintă în mărirea gradului de flexibilitate semantică a cuvintelor datorită actualizării frecvente în diverse domenii, dar și datorită capacității stocului afixoidal de a fi receptiv și viabil în noi denotații.

4. Variabilitatea la nivelul includerilor semantice poate varia de la includeri individuale (indicators ale unei limite superioare a variației semantice) până la includeri regulate de semnificație. Acestea din urmă sunt generatoare de forme omonimice, sensul adevărat al cărora nu poate fi dedus decât analizând termenul pe care-l formează.

Referințe:

1. Шанский Н. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. - Москва: Учпедгиз, 1959. - 246 с.
2. Iordan I. Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală // Studii și cercetări lingvistice. - București: Ed. Acad. Române, 1964. - Nr.4. - P.420-421.
3. Dimitrescu F. Dinamica lexicului românesc: ieri și azi. - Cluj-Napoca: Clusium; București: Logos, 1995. - 336 p.
4. Чинчлей Г. Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры. - Кишинев: Издательство Штиинца, 1975. - 222 с.
5. Constantinescu Dobridor C. Dicționar de termeni lingvistici. - București: Teora, 1998. - 3520 p.
6. Григорьев В. О границах между словосложением и аффиксацией // Вопросы языкознания. - 1956. - Nr. 4. - С. 39-41.
7. Кубрякова Е. Основы словообразования. - Москва: Наука, 1965. - 88 с.

Prezentat la 19.02.2008